

Benedek Szabolcs
Kádár hét napja

Helikon Kiadó
Budapest, 2018

Réti O. Zsófia

KÁDÁR JÁNOS MUNKÁCSY MIHÁLY MŰHELYÉBEN

Kádár János a 20. század magyar történelmének egyik, ha nem a legmegosztóbb alakja. Míg vannak, akik szerint véreskezű, kétszínű diktátor volt, aki végül beleöregedett a „nép fia” szerepbe, mások jóleső nosztalgiával tekintenek vissza a nevével fémjelzett hetvenes-nyolcvanas évek puha diktatúrájára, a jóléti szocializmus, a viszonylagos létbiztonság, az egyszerűbb élet „régiszerű idejére”. A Kádár János földi maradványai körüli botrányok, a néhány éve felavatott, majd gondosan elrejtett és csak nagyobb évfordulókra előhozott Kádár-mellszobor kálváriája például remekül illusztrálja alakjának ellentmondásos megítélését. Be kell látnunk, hogy Kádár megkerülhetetlen a huszadik század magyar történelmében, és Benedek Szabolcs *Kádár hét napja* című új regénye tovább árnyalja a kérdést, hogy miként értékelhetjük annak a vezetőnek a ténykedését, aki 1956-tól 1988-ig, közel harminchárom éven át irányította az országot.

A kötet fülszövege – azon kívül, hogy világosan körülírja a regény témáját – különös olvasói elvárásokat támaszthat: „A regény annak a hét novemberi napnak a történetét meséli el, amely nemcsak Kádár, hanem az ország számára is sorsfordítónak bizonyult – ugyanakkor korábbi események felidézésével arra is keresi a választ, hogy miként és miért lett az 1956-os forradalom kezdeti hívéből annak árulója és eltiprója.” Azért is

lehetnek *különöse*k az így létrehozott elvárások, mert a kategorikus és egyértelmű értéktöltettel rendelkező „áruló” és „eltipró” megjelölések olyan világos, eldöntött és rögzült narratívát sejtetnek, amelyet – tegyük hozzá, szerencsére – maga a regény nem tud és nem is akar prezentálni. Ugyanakkor a borító és a könyv megjelenése egészen másmilyen történelemszemléletet implikál. A neoavantgárd/punk/pop-artos, de leginkább besorolhatatlan stílusú, azonban mindenképp felforgató drMáriás borítón szereplő munkája, a kék hajú, sárga bőrű, piros kontúrokkal megfestett *Kádár János Malevics műhelyében* nagyon másmilyen történelemszemléletet feltételez, mint a fülszöveg. Ha ehhez még hozzáadjuk azt a rendhagyó megoldást, hogy a külső borító hozzá van ragasztva a belsőhöz, amelynek egyes részei ilyen módon hozzáférhetetlenek maradnak – ahogyan finomra hangolt műszerek nélkül az eredeti, Malevics-féle *Fekete négyzet* alatti, azt megelőző képek is –, azt láthatjuk, hogy mindez jobban rezonál a „történelmi regénynek” azzal az interpretációjával, amelyet Benedek Szabolcs a szöveg után fűzött szerzői jegyzetében megfogalmaz. „A történelem és az emberi élet egyaránt lehet regényes, mi több, gyakran az is, ám a regény soha nem történelem, és nem is életrajz, hiszen írója választja ki és szedegeti össze különböző szempontok szerint azokat az építőköveket, amelyekből aztán saját akarata és képességei szerint épít föl egy önálló és új művet. Magyarán ő dönti el, hogy a valóság elemeiből mit hagy ki, és mit tesz bele” (371). Ilyen módon tehát a történelemnek egy lehetséges olvasatát adja, miközben bizonyos aspektusokat óhatatlanul homályban kell hagynia.

A szerző egyébként rutinosan mozog a történelmi regény műfajában, a *Kádár hét napját* megelőző munkái (*Focialista forradalom*, *A fumei cápa*, de bizonyos tekintetben akár még *A kvarcóra hét dallama*) is ebbe a kategóriába sorolhatók, sőt, Kádár el is jut Benedek korábbi műveiből ismert helyszínekre, így Szolnokra, *A kvarcóra... színhelyére*, és Rijekát is meglátogatja néhány évtizeddel *A fumei cápa* cselekménye után. Ami viszont a legnagyobb különbséget – és a regény legsebezhetőbb pontját – jelenti az előzőekhez képest, az a *Kádár hét napjának* narrációs technikája. Amikor Benedek Szabolcs azt a szerzői döntést hozta, hogy majdnem teljes egészében szabad függő beszédben, Kádár János nézőpontjából írja meg új regényét, igen nagy kockázatot vállalt. Az egyik moszkvai „tárgyaláson” például az elbeszélő egy lehetséges történelmi párhuzamot villant fel: „Óhatatlanul a régi hasonlat jutott eszébe az elemi iskola hittanóráiról: Krisztust Pilátus elé vezetik. [...] Nem csak az a kérdés azonban – pislantott

megint a társaira Kádár –, hogy ki fogja alakítani Pilátus szerepét. Az se lényegtelen, hogy közben melyikük lesz Krisztus, és ki a két lator” (193–194). Ebből a szempontból lehet érdekes – és világhíthat rá a narrációs probléma összetettségére – ugyanennek a bibliai jelenetnek egy másik, irodalmi leírása, Szabó Magda tollából. A *Für Elise* lapjain beszámol arról, hogy diákkorában egy iskolai fogalmazást kellett írnia Munkácsy *Ecce homo*-járól, bármely tetszőleges, a képen szereplő alak nézőpontjából. „Dolgozatom meglepő sorsra jutott, személyesen kellett ízekre szaggatnom az osztály előtt, mert megsértettem írásommal Jézus Krisztust. Sokáig sziszegte rám magyarázatát Móre Mária, mert nehezen tudtam felfogni, hogy lehet valami tilos, ha szabadon választható, mi a vétek abban, ha én, aki a nagy tablón mindenkit ismertem, Jézust, Pilátust, Kajafást, Máriát, még Magdolnát is, miért nem választhattam a kép előterében érdeklődve figyelő kóbor kutyát, az egyetlen, akinek nem tudtam múltját és jövőjét.”¹ Bár kétségtelesen üdvözlendő, hogy Benedek nem osztotta le világosan a szerepeket, a „kutya” nézőpontja minden bizonnyal több játékeretet hagyott volna az alkotói kreativitásnak, mint a történelmi tabló egyik főszeplőjéé (egy másik szöveghely a Haynau-párhuzamot említi).

A kádári perspektíva dilemmái sokszor a narrációs technikában is megnyilvánulnak: nem mindig világos, hogy Kádár belső gondolatait, vagy másokkal is megosztott mondandóját olvassuk, máskor pedig a gondolatfolyam és az olvasói tudás összehangolhatatlansága egészen furcsa beszédhelyzeteket eredményez. „Halálsápadra válva nézte, ahogyan a másik két járműből sorban szállnak ki az államvédelmiskék kék egyenruháját viselő fejezések. Utoljára maga Péter Gábor, az ÁVH parancsnoka. »És az esküvői tanúm« – tette hozzá gondolatban Kádár” (63). Az elbeszéléstechnika különös, ám sokat sejtető megoldása az, hogy Kádár belső gondolatmenetei még csak nyomokban sem idézik meg azt a kedélyes-anekdotázó, ugyanakkor jól átgondolt és nagyon világos beszédmódot, amely fennmaradt nyilvános megszólalásainak jellemzője. Ezek sokkal inkább egy óvatos, őrlődő, tépelődő ember gondolatai – ezért is maradhatnak az olvasóban kérdések minden alkalommal, amikor a főszereplő egy-egy nyilvános beszédét olvashatjuk. Ezeket ugyanis nagyon csekély belső reflexió kíséri, ahogyan a regényben is idézett József Attila írja, „ügyeskedhet, nem fog a macska egyszerre kint s bent egeret”.

Mindez azonban éppen a regény által felvetett egyik legizgalmasabb kérdéshez, a kádári személyiséghez vezet el az olvasót. Annak

1 SZABÓ Magda, *Für Elise*, Európa, Budapest, 2002, 143–144.

ellenére, hogy a választott nézőpont és narrációs technika legalábbis nehezített pálya, a *Kádár hét napja* érzékeny és árnyalt portrét fest a kulcskarakterről, illetve arról, ahogyan a regény Csermanekje látni és láttatni szeretné magát. Ebben a folyamatban talán a legfontosabb dilemma, amely a külső és belső hangok elkülöníthetőségével is összefügg, a sorok között olvasás képességének és szükségességének kérdése. A regény elején egy olyan Kádár Jánost ismerhetünk meg, aki kiválóan eligazodik a magyar közélet írott, de leginkább íratlan szabályai között – dacolva még a folyamatosan változó széljárással is. Érti egy-egy köszönés, tegeződés, magázódás, megszólítás jelentőségét, és jó érzékkel használja is ki ezt a tudását – a jövő horizontjából talán ezen, sokszor ki nem fejtett árnyalatok rekonstrukciója lehet a legnehezebb. Ugyanakkor a szovjetekkel kapcsolatban már távolról sem annyire magabiztos: „[Mária] is nagyon jól tudja, hogy Kádár még mindig nem ismeri eléggé a szovjeteket. Nem látja át az észjárásukat, és nincs mindig tisztában vele, hogy amit mondanak, azt éppen miként kell érteni” (50). Erre utal az is, hogy a regény Kádárja sokáig mindentudóként tétélezi a szovjeteket, és például egy, a férfiatlanságára tett burkolt megjegyzést az előző este szexuális kudarcára, vagy éppen a börtönben elszenvedett sérülései természetére vonatkozó utalásként ért el.

Valamivel később a regény Kádárja kifejezett ellenérzését fejezi ki bármínemű, szimbolikusan olvasható beszédmóddal szemben – annak ellenére, hogy legtöbbször maga is él ilyenekkel. „Ha az ember nem meggyőződéses kommunista, aki úgy tartja, mi több, tudja, hogy a világot pontosan meghatározható és föltérképezhető logikai szálak és ok-oksági összefüggések mozgatják, és hogy a jelenségekre mindig találunk olyan magyarázatot, amely visszavezethető az anyag természetére, az izzó első-tétülését akár szimbolikusan is gondolhatná. [...] Kádár azonban úgy vélte, [...] egy wolframszál halálából [...] még nem lehet semmire se következtetni” (215). Talán ebből az averzióból ered az a már tárgyalt beszédmód, amelyet Kádár a regény vége felé a szolnoki gyűlésen követni kíván: „Arra törekedett, hogy világos és egyszerű mondatokban szóljon. Kertelés nélkül. Az a fontos, hogy mindenki megértse, és mégse érezze senki, hogy most egy atya magyaráz tanulásra kötelezett fiainak” (346). (Érdekes, hogy – bár a regény fikciója nem szól erről – mégis ez a nagyon világosnak tűnő beszédstílus alapozta meg a Kádár-kor második felének öncenzúráról ingoványos, képlekeny nyilvánosságát.)

A térben és időben egyaránt nagy távolságokat mozgósító, szövevényes történet – bár a flashbacktechnika révén rengeteg élvezetes, sze-

mélyes és kalandos epizód kerül bele – mégiscsak egy adott, mindenki számára ismert végkifejletet készít elő: 1956. november 7-én Kádár Jánost szovjet tankok hozzák vissza Budapestre, majd Magyarország miniszterelnökéként leteszi az esküt az Országházban. Ebben a folyamatban talán a szerelmi, mozgalmi és fiatalkori kalandok, személyesebb mozzanatok mellett a legizgalmasabbak azok az érzékeny, apró megjegyzések, amelyek a nagy súlyú döntési helyzetbe kényszerített Kádár karakterét, szorongásait írják le. Ilyen például az, a gondolatfolyamban többször is hangsúlyozott tény, amely a regénybeli Kádár számára rendre komoly büntudatot okozott: „tudták róla, hogy egy kevés kényszer hatására azonnal vallani fog. Szervezni tudott, ideológiai síkon is képzett, ám vész esetén mindig meghunyászkodott” (137). Bár ezt kétségtelenül elismeri saját magáról, Kádár alakja mégsem maradéktalanul negatív, sőt, megérthető, s már-már meg is sajnálható. A szorongás képei egészen addig a pontig rendkívül erősen határozzák meg a regény hangulatát, amíg Kádár Moszkvában el nem vállalja a megalkuló kormány vezetését. Erre utal az is, hogy Kádár sosem tudja, hová mennek, hogy valamiért az órája is megállt, így az idő múlását sem tekintheti fix viszonyítási pontnak, miközben zavarban van ruhái állapota miatt (hiszen nem volt módja átöltözni), nem tudja értesíteni a feleségét, és ami a legfontosabb: nincs cigarettája, gyufája, és általában engedélyt és tüzet kell kérnie, ha rá akar gyújtani.

Összességében tehát elmondható, hogy Benedek Szabolcs Kádár-regénye impresszív történelmi tudással, a részletekre való odafigyeléssel és biztos írói kézzel festi meg nemcsak 1956, de nagy vonalakban az azt megelőző évtizedek tablóját is. Legjobb pillanataiban hiteles, de nem száraz, megértő, de nem elnéző – s a múlthoz fordulás ilyen gesztusától ennél többet nem is lehet elvárni. Főhőséhez hasonlóan nem bízik az egyetlen, felülről elrendelt igazság gondolatában, ahogyan a regénybeli Kádár is az elbizonytalanodás képességével és lehetőségével határozza meg saját magát „a személyi kultusz elhajlásaival” szemben. „Az elmúlt évek beidegződései még élnek, azonban világossá kell tenni, hogy a jövő más lesz. Egészen más, mint a múlt bármely szelete. Nem ő lesz a világító lámpás, amit követni kell, és nem is várhatják el tőle, hogy a bölcs vezér szerepében tetszelegjen. Azt eljátszották mások, mindenki láthatja, mi lett belőle. Nem ő fogja megtalálni azt a keskeny pallót, amely ebben a politikai rendszerben a boldogulásukhoz vezet. Azt közösen kell megtalálniuk” (345).